

FAMILIA HALICI DIN CARANSEBEȘ (SEC. XVII) (Studiu istoric)

Dacă lui Nicolaus Olahus îi revine meritul de a fi primul român care a afirmat în scris despre unitatea de neam și a originii latine comune a muntenilor, moldovenilor și transilvănenilor, lui Mihail Halici îi revine remarcabila stimă și laudă de a fi primul care-și declară în scris naționalitatea — *Rumanus*.

Se afirmă des și pe bună dreptate despre curentul cultural cunoscut sub numele de Renaștere și umanism din secolele XVI—XVII, despre teatrul unei mișcări literare omogene în jurul Lugojului și a Caransebeșului în sensul de a se scrie românește cu litere latine, tradiție care a continuat de-a lungul veacurilor și a sădit tot mai adânc în conștiința maselor românești din Transilvania și Banat ideea originii noastre daco-romane și a latinității limbii române.

Vorbind despre fenomenul cultural trebuie amintit că în această parte a țării noastre, este atestată „prima școală cunoscută pe pământul României, care a luat ființă încă la începutul secolului al XI-lea, pe lângă mănăstirea din Cenad¹, iar primul lăcaș de învățămînt în limba română consemnat de istorie, este cel din Scheii Brașovului, existent deja la 1495.

Și în cealaltă extremitate a Banatului, la Caransebeș este atestată grija pentru foloasele învățămîntului. Astfel, în anul 1635 Partenie II Cărturarul, episcopul Caransebeșului, adresînd nobililor și cnezilor din ținut o scrisoare prin care, motivînd că „toate neamurile se grăbesc la învățătură, și învăătura cîrjă de aur este“, îi anunță că din dania sa, reorganizează vechea școală din chiliile mănăstirii Sf. Gheorghe², transformînd-o în școală de gramatică românească de trei ani și îi invită să-și dea copiii aici și s-o sprijine bănește. Școala a existat pînă în anul 1761³.

Caransebeșenii sub diferite juguri străine apăsătoare au luptat și prin mijloace culturale spre a-și păstra ființa națională, au ținut permanente relații comerciale cu orașe din Țara Românească, unde duceau mărfuri din Banat, dar s-au gîndit, poate incredibil pentru acel timp, și la ideea unității de neam. Documentele pe care le prezentăm sint

¹ Adela Becleanu Iancu, *Geneza culturologiei românești*. Iași, Editura Junimea, 1974, p. 59.

² Biserica Sf. Gheorghe Caransebeș (sec. XV—XVIII).

³ St. Bârsănescu și Florela Bârsănescu, *Educația, învățămîntul, gîndirea pedagogică din România. Dicționar cronologic*. București, Ed. ESE, 1978, p. 24.

revelatoare. Pe timpul lui Mihai Viteazul Caransebeșul a fost de partea eroului român ceea ce se vede și din o diplomă a lui Mihai datată din Caransebeș la 25 iunie 1600⁴. Mihai donează partizanilor săi din Banat moșii, precum lui Mihai Balota și Francisc Turic (Török) satul Cliciova apoi satele; Susani, Jupani și Paulești⁵. Asemenea donează lui George Borțun, alias Pitariu nobil din Caransebeș satul Sărăzani. „Inscripțiunea și subscrierea lui Mihai sînt cu litere cirile”⁶.

Dar cea mai interesantă relatare privind relațiile lui Mihai Viteazul cu Caransebeșul este o informație „italiană din mai 1597 de la Alba Iulia — care — ne surprinde cu vestea că, cancelarul Ardealului Ștefan Iojica — nobil român din Caransebeș — avea ideea, ca în cazul cînd Sigismund Bathory⁷ ar părăsi țara, despre cedarea căreia împăratul Rudolf⁸ vorbea chiar de acum, să fie numit Mihai Vodă guvernator al Ardealului, care apoi ar trebui unit cu Țara Românească și Bulgaria, pentru a alcătui un zid puternic față de năvălirile păgînilor. Cancelarul lucra în taină la acest plan măreț cu Mihai Vodă, cu care se ținea înrudit, lucru cu totul neștiut pînă acuma”⁹.

Putem afirma și despre activitatea familiei Halici că se încadrează prin activitatea sa în lupta românilor pentru a-și păstra existența ca neam între celelalte popoare ale lumii indiferent că erau munteni, moldoveni, transilvăneni sau bănățeni.

La mișcarea literară românească din secolele XVI—XVII născută și ocrotită sub aripile Umanismului și a Reformelor religioase au aderat și cărturari români din Moldova, Țara Românească, Transilvania și Banat: Miron Costin, mitropolitul Dosoftei, stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Milescu, Nicolaus Olahus, Mihail Halici-tatăl și mai ales Mihail Halici-fiul.

Acestea sînt întîile piscuri ale culturii noastre scrise, dar, vorbind despre poezia noastră literară în înțeles mai strict, ea datează numai de la începutul secolului al XIX-lea, nelipsind însă scrieri din timpuri mult mai vechi. Cea mai veche urmă de poezie literară cunoscută, ni s-a transmis numai prin tradiție, cîteva versuri războinice atribuite chiar lui Ștefan cel Mare.

În anul 1536, la Veneția se tipărește pentru prima oară o scrisoare provenind din cultura română „Pripealele” călugărului Filotei (sec. 15) (fost logofăt Filos al lui Mircea cel Bătrîn) din Țara Românească.

Școlile calvine românești din Lugoj și Caransebeș au grăbit prin foștii lor elevi traducerea Paliei de la Orăștie (1582) printre care Herce Ștefan, propoveduitorul ev.(an)gheliei lui H(risto)s în orașul Căvăran, Zacam Efrem dascălul de dascălie a Sebeșului, și cu Peștișel Moisi, pro-

⁴ Pesty, *Krasso* IV. p. 230—231 (Diploma 506).

⁵ Pesty Fr. *Krasso*, II, p. I, p. 275.

⁶ Gheorghe Popovici, *Istoria românilor bănățeni*. Lugoj, 1904, p. 245.

⁷ Principe al Transilvaniei. (1581—1597, 1598—1599, 1601, 1601—1602).

⁸ Rudolf II, împărat (1576—1611, rege al Boemiei și al Ungariei 1572—1608).

⁹ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* (Publicate de A. Veress), vol. V. București, Cartea Românească, 1932, p. VIII.

poveditorul evangheliei în orașul Lugojului. Numitele școli susținute de mica nobilime și negustorii din aceste orașe au funcționat pînă către sfîrșitul secolului al XVI-lea, iar cea din Caransebeș reînființată în anul 1621 va funcționa un timp sub conducerea nobilului român caransebeșan Mihail Halici-tatăl (1615—1671) unde își va începe studiile fiul său Mihail Halici-fiul (1643—1712)¹⁰.

Calvinismul a fost sprijinit prin toate mijloacele de prinții Ardealului pentru a atrage populația, iar Lugojul și Caransebeșul, se vede, au fost ținuturi prielnice acestui scop, numai așa se explică că, primele tipărituri românești patronate de aceștia au fost traduse de predicatori din Lugoj și Caransebeș. „Deși la fel de intolerant ca și catolicismul, calvinismul se afirma ca o variantă creștină convenabilă burgheziei, în perioada luptei pentru hegemonie, prin ideea punerii bisericii în dependență de puterea laică”¹¹.

Luteranismul, calvinismul și unitarismul au înlăturat treptat vechea pătură intelectuală catolică și au luat asupra lor conducerea vieții culturale din Transilvania și Banat. Biblia era citită în limba maternă în școlile aparținînd noilor confesiuni la sate dar mai ales în tirguri și orașe.

Calvinismul prinsese cel mai bine rădăcini în Banat, cu școli nou înființate (gimnazii, colegii și populare pe lângă biserici). — În școlile populare care funcționau pe lângă biserici se predă în limba maternă a elevilor, citirea, scrierea, religia și cîntările bisericești¹². Gimnaziul sau școala latină funcționa de obicei la orașe. Se predă gramatica, retorica, religia, cîntările bisericești¹³.

Trebuie amintit de altfel, că în anul 1674 bisericile românești din Transilvania intră sub jurisdicția episcopului calvin.

Încă înainte cu cîțiva ani de cînd mitropolitul Dosoftei al Moldovei tipărește la Unieș (1673) „Psaltirea în versuri” prima operă versificată în limba română. Miron Costin dă la prescriș (1675), în orașul Iași, Letopisețul Țării Moldovei..., sau spătarul Nicolae Milescu întocmește lucrarea „Călătoria de-a lungul Siberiei de la Tobolsk la Nercinsk și la hotarul Chinei” și „Descrierea Chinei” (1675—78), Lugojul și Caransebeșul erau teatrul unei remarcabile mișcări literare despre care aminteam mai sus, adică se scria românește cu litere latine.

Din mișcarea literară a veacului al XVII-lea fac parte personalități bine cunoscute: Ștefan Fogarași român calvin, preot în Lugoj „Gymista Oppidi Lugos”, care a publicat în 1647 în Alba Iulia. „Catechismus Latino-Ungariea-Valachicus”, scris românește cu litere latine. Mihail Halici-tatăl „Dictionarium...”, Mihail Halici-fiul cu Oda, apoi Ion Viski predicator reformat, care a tradus în românește, în versuri, psalmii. Era

¹⁰ cf. Victor Tircovnicu. *Istoria învățămîntului din Banat pînă la anul 1800*, București, Editura didactică și pedagogică, 1978, p. 36.

¹¹ *Dicționar de filozofie*. București, 1978, p. 587.

¹² Victor Tircovnicu, *op. cit.*, p. 46.

¹³ *Ibidem*.

perioada la modă a stihurilor, dintre care, întiele ce se cunosc sînt ale lui Udriște Năsturel din Molitvenicul slav de la 1635, repetate apoi în Pravila de la Govora din 1640, urmîndu-le epigrama română din „Cartea de învățătură” a mitropolitului Varlaam (Iași 1643), Miron Costin „Viața lumii” (1673), Mihail Halici oda (1674) etc..

Dintre reprezentanții mișcării literare din Banat din veacul al XVII-lea se desprind prin seriozitatea operei și activității lor, Mihail Halici-tatăl (1615—1671) și Mihail Halici-fiul (1643—1712).

Mihail Halici-tatăl, nobil român din Caransebeș, a condus școala românească calvină din acest oraș timp de 20 de ani. În anul 1658, cînd Caransebeșul trece sub stăpînire turcească, familia Halici, împreună cu alte 40 de familii românești, se refugiază în Transilvania, ducînd cu ea și un însemnat număr de cărți și manuscrise.

Mihail Halici-tatăl a încercat să traducă psalmi în limba română. Folosea literele latine, dar ortografia maghiară. Unii cercetători îi atribuie tot lui și dicționarul Anonymus Caransebesiensis „Dictionarium Valachio-Latinum” la care se lucra după toate probabilitățile, în același timp ce Mardarie Cozianul întocmește „Lexiconul slavo-român” (1649), cu peste 4500 cuvinte, după modelul celui tipărit de Pamva Berindă la Kiev (1627) lexicon care a servit ca instrument de instruire în școli.

N. Drăganu îi atribuie lui Halici-fiul „Dictionarium” pentru care B. P. Hașdeu stabilește că datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, și „că autorul este un anonim din părțile Lugojuului” pe care îl numește „Anonimus Lugoshiensis” și că dicționarul n-a fost terminat de autor, care nici n-a tradus multe cuvinte — iar în decursul timpului au fost adăugate unele cuvinte de diferiți comentatori¹⁴.

Hașdeu își întemeiază afirmația pe faptul că „tocmai regiunea Lugojuului, cuprinzînd Caransebeșul cu hotarul hațegan și tocmai în a doua jumătate a secolului XVII, între anii 1640—1700, era din partea românilor teatrul unei remarcabile mișcări literare oarecum omogene, adică românește cu litere latine¹⁵. Tot Hașdeu afirmă că Dictionarium Valachico-Latinum este cel mai vechi dicționar al limbii române și „cel mai vechi vocabular al limbii române, adică traducînd din românește într-o limbă străină, iar nu viceversa, după cum traduc, de exemplu, din slavonește în românește acele glosare din secolul XVII, despre care noi am vorbit în „Cuvente den bătrîni”. Și ce vocabular! Peste 5000 de cuvinte!¹⁶.

Nu odată în istoria seculară a celor două centre culturale românești acestea și-au disputat supremația (în sens obiectiv și progresist). Și de această dată se întîmplă același lucru: supozițiile lui Hașdeu își găsesc

¹⁴ I. D. Suci. *Literatura bănățeană*. Timișoara, 1940, p. 25.

¹⁵ B. P. Hașdeu. *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*. București, Inst. de arte grafice. Carol Göbl, 1896, p. 9. Extras din *Analele Academiei Române*, Seria II., tom. XVIII, Mem. secț. literare.

¹⁶ B. P. Hașdeu. *Anonymus Lugoshiensis*. Cel mai vechi dicționar al limbii române. După manuscrisul din Pesta, Columna lui Traian, 1884.

adversar care susține că autorul ar fi un român din Caransebeș — deci un *Anonymus Caransebesiensis* — bazându-se pe faptul că — cele mai multe din localitățile trecute în dicționar sînt prin prejurul acestui oraș, anume — Tincova, Maciova, Zorlemț, Zagujeni, Marga, Marmura, unele însemnate doar în manuscris ca fiind în ținutul Sebeșului. Mai mult, Stremul și Teiușul sînt locuri din Caransebeș, primul strada principală, al doilea un deal cu pădure de tei, vii și izvoare, lingă oraș peste Timiș care și azi se numește așa¹⁷.

După bănuiala lui N. Drăganu, Halici fiind prieten cu Pariz Papai și care încă de pe băncile școlii se ocupa cu probleme de lexicografie, Papai l-ar fi influențat pe tînărul român în aceste deprinderi și Halici ar fi compus Vocabularul românesc-latinesc scris cu litere latine și cu ortografia ungaro-săsească obișnuită în cercurile românilor calvini. Însemnătatea acestei lucrări — spunea Sextil Pușcariu nu stă numai în bogăția materialului lexical cu colorit regional — peste 5000 de cuvinte — ci mai ales în faptul că pentru întâia oară se pune alături, într-o lucrare lexicografică, limba română cu cea latină din care s-a născut¹⁸.

În istoriografia de astăzi Mihail Halici ne este prezent ca o personalitate cu „o frumoasă cultură clasică” — atribuindu-i-se fără echivoc și mult discutata paternitate a lucrării *Dictionarium valachico-latinum* — ca cea mai importantă operă a sa¹⁹.

Alte scrieri bazate pe studiul contemporan a numeroase izvoare au dus la convingerea că, dintre toți autorii prezumtivi, cel mai apropiat de adevăratul autor al Dicționarului român — latin este Mihail Halici-tatăl, pentru care pledează, înafara inventarului autograf al lui Mihail Halici-fiul, însemnările autobiografice de pe scoarța cărții lui Keresturi Pal. Ipoteza de mai sus nu exclude însă contribuția lui Mihail Halici-fiul la întocmirea dicționarului care, „se rezumă doar la unele completări și adăugiri ulterioare” sau la o colaborare efectivă încă în perioada redactării dicționarului, autorul principal al manuscrisului fiind Mihail Halici-tatăl. Mihail Halici-tatăl a redactat un asemenea dicționar din necesități didactice, el fiind dascăl și rector la școala calvină din Caransebeș unde avea nevoie pentru a-i sluji ca ajutor la lecțiile de latină.

Pînă acum s-a spus adeseori în lucrările care-i priveau pe cei doi Halici și dicționarul în cauză, că Halici-fiul ar fi fost îndemnat și influențat în alcătuirea lui de către prietenul și colegul de la Aiud, Francisc Pariz Papai care avea preocupări lexicografice încă din tinerețe. Cunoscînd acum că vocabularul consemnat de Halici în inventar la poziția 380 este o lucrare mai veche la alcătuirea căreia au lucrat cei

¹⁷ Gr. Crețu. *Anonymus Caransebensiensis*. Cel mai vechi dicționar al limbii române. După manuscrisul din Pesta. *Tinerimea română*, Noua serie, vol. I, București, 1898, p. 320—380.

¹⁸ Sextil Pușcariu. *Istoria literaturii române. Epoca veche*. Sibiu, 1930, p. 110.

¹⁹ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*. Vol. I. București, Ed. șt., 1969, p. 238—239.

doi Halici-tatăl și fiul și printr-o logică firească, am putea inversa rolurile celor doi prieteni. Având în vedere că Mihail Halici-fiul era mai vîrstnic decît Pariz-Papai și cunoscîndu-i-se această îndeletnicire alături de tatăl său, îl putem așeza pe el ca sfătuitor al lui Pariz Papai care va da mai tirziu valoroasele dicționare.

Activitatea incontestabil mai bogată în formă și în conținut a lui Mihail Halici-fiul în comparație cu cea a tatălui său i-a îndemnat pe cercetători să descopere date noi și mai bogate despre personalitatea umanistului român din Caransebeș.

Ceea ce l-a făcut cunoscut în istoria literaturii române este oda scrisă în limba română dedicată prietenului său Francisc Pariz Papai din anul 1674 de la Aiud. Cu modestia începutului, pionierul poeziei bănățene — a mai lăsat multe alte ode, dedicate după obiceiul timpului, prietenilor săi.

Oda scrisă la Aiud la 1 iunie 1674, a fost tipărită mai întîi într-o mică alcătuire intitulată „Vota solemnă...”²⁰. De aici a fost reprodusă după o sută de ani în biografia medicilor din Transilvania a lui Wespzemi²¹. Această lucrare se păstrează, în ediție princeps la Biblioteca județeană Timiș, ea folosind tuturor acelor care au analizat opera lui Halici, începînd cu Timotei Cipariu, Aron Pumnul, B. P. Hașdeu etc..

În transcrierea odei fiecare autor îi reproșează celui anterior pentru greșeli de cuvinte strecurate în transcriere. Astfel, B. P. Hașdeu spune că Aron Pumnul a „reprodus cu totul greșit în Lepturariu românesc oda lui Halici și pecare noi o redăm aci în formă corectă”²². Greșeli de transcriere se întîlnesc și la Hașdeu și chiar de fond. Ceea ce la Halici apare Rumanus Apollo la Hașdeu = Romanus Apollo. Greșeala este evidentă, pentru Halici de multe ori Rumanus era egal cu latin.

Pentru a înlătura greșelile survenite pe parcurs în transcrierea odei, o redăm mai jos după un facsimil, așa cum a apărut în prima tipăritură.

„Kent senetate serund la voj, Rumanus Apollo,
 La totz, ketz suente'n Emperecie sedetz!
 De unde cunostince asteptem, si stince, fericse
 De Amstelodam, pren chertz este'n omenie typar.
 Legse derapte au dat frumose csetate Geneva:
 Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!
 Prindez mane sorary, cu czeit nou ospe, nainte
 Fratzi, fratatzi, Nymphele, iase curund.
 Domny buny, mary Doctory, Daskely și bunele Domne,
 Cu patse ej fitz, cu panye și sare, rugem.”

²⁰ Ștefan Wespzemi. *Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia. Centuria prima*. Lipsca, 1774, p. 127—128.

²¹ B. P. Hașdeu. *Românii bănățeni*... p. 10;

²² *Dacoromania*, IV, p. I.

Oda transcrisă în ortografia actuală.

Cînt sănătate săltînd la voi, poetul român,
La toți, cîți în sfînta împărăție ședeți!
De unde cunoștințe și știință. ferice
De avem să te lăudăm, prin cărți și omenie tipar.
Lege dreaptă a dat frumoasa cetate Geneva.
Aici vine Franciscus, tructe Leyda, Paris!
Prindeți mîna surori, cu acel noi oaspe. Înainte
Frați, fărtați, nimfele iasă curîhd.

Nicolae Drăganu preluînd opera lui Halici la modul cuvenit, îi dedică un amplu studiu unde apreciază că limba folosită de Halici „trădează pe nobilul român trecut prin școli străine care, deși știe că e român și ține la neamul său, a cărui origine română, ce se vede din romano-rumanae, o cunoaște din cărțile scrise de sași în acest timp, limba lui țărănească și necultivată e pocită de influențe străine atît ca rostire cît și ca sinteză și mai ales ca grație“.

Sîntem de acord cu aprecierile de mai sus dar un studiu mai atent ne dezvăluie surprize despre care s-a amintit mai puțin pînă în prezent. Toți cei care au scris despre M. Halici au fost sustrași de curiozitatea odei scrise în limba română, găsind în aceasta esențialul. Firește că este un eveniment important acest fapt în istoria culturii noastre, dar Halici se pare că a urmărit altceva atunci cînd a conceput oda și anume: dovedirea latinității limbii române. În acest fel el ne apare ca un lucrător conștient în susținerea acestei idei și aceasta ar fi esențialul după cum o și dovedește, așa cum vom vedea mai jos. Dedicăția care stă în fruntea odei ne confirmă foarte limpede acest lucru. „Primul și unicul cîntec al limbii latino-române al fericitului de sub protectoratul nepătrunsei Dacii călător al preanobilului domn Francisc Pariciu, Papensis... (Camen primoet uni-genitum Linguae Romano-Rumanae Honoribus...). Este cît se poate mai limpede că el își scria primul și unicul cîntec în limba latino-română. O notiță de subsol de o însemnătate excepțională pentru oda lui Halici ne lămurește pe deplin asupra intenției lui Halici atunci cînd a scris oda, care spune. „Carminis huius Valachici facta ad verbum interpretatia talis cot, ut inde sumna linguae Valachicae cum latina ad liquidp appareat“²³. (În traducere: Această cîntare românească este adaptată la cuvinte în așa fel încît din totalul cuvintelor românești, apar ca decurgînd din limba latină). În aceeași lucrare, în continuare, este reprodușă oda și în limba latină pe care o redăm mai jos.

Canto sanitatem, saliendo ad vos,

Valachus Poeta,

Ad totos (vas omnes) quotoquot in Imperio sedetis,

²³ Ștefan Wespzremi op. cit., p. 128.

Unde cognitionem expectamus, scientiam, felicitas
 Amstelaedami propter chartoas stat in omni ty po
 Legem directam dedit formosa ciuitat Geneva.

Eue venit Franciscus ad vas, excipite, cum Leyda, Paris,
 Prehendite manum sorores cum nouo hoc hospite. in ante
 (obuiam)

Fratres, Fratricii, Nimphulae, pergite (passiren) correndo,
 Domini boni, magni doctores, pastoculi, et et bonulae dominae,
 Cum pace ai fiatis, cum pane, cum sale, rogamus.

...George Barițiu face prima mențiune în publicistica românească despre oda lui Halici descoperind-o în „Succinta medicorum...” din biblioteca lui Emeric Jancso și se miră văzînd că în acele timpuri limba daco-română era cercetată și în poezie — scrisă de un român nobil, anume Mihail Halicie, orășan din Caransebeș, iar pe atunci auzitoriu de teologie²⁴. Tot Barițiu este primul și unicul care reproduce cu această ocazie din cartea amintită, nu numai oda scrisă în românește dar și traducerea ei în latină, spunînd. „Cine a tradus versurile românești ale lui Halici în latinește, el, sau altul neromân, nu poci găsi; atîta vede oricare, că traducînd au fost departe de a respecta clasică frumusețe a latinei, ci caută mai vîrtos ca traducînd, să dea mărturie de latinitate daco-română”²⁵.

G. Barițiu sesizează bine scopul pentru care a fost tradusă oda deplîngînd nerespectarea frumuseții limbii latine, obiectiv secundar al traducătorului. Indiferent dacă oda a fost tradusă în latinește de Halici sau de altcineva, esențialul rămîne același: Halici a scris oda pentru a dovedi latinitatea limbii române.

Este limpede intenția poetului de a demonstra în mod concret descendența limbii române argumentînd prin cuvîntul scris că limba română este fiica limbii latine. În acest mod oda lui Halici primește noi dimensiuni fiind prima scriere literară românească pusă față în față și comparată cu limba din care s-a născut. Mai trebuie adăugată însă o constatare a noastră tot atît de importantă și anume: cel care-și semna odele și e cunoscut pînă în zilele noastre ca „Valachus poeta” în Oda închinată lui Pariz Papai apare, deodată, „Rumanus Apollo” (poet român) fiind primul român care își dă singur acest nume.

Autorul biografiilor unde se republică oda după 100 de ani de la prima ei apariție, aduce următorul elogiu poetului român, spunînd „Placet omnium maxim, ob insignem raritatem, Epigramma Valachicum inde describere, quod condiscipulus Theologus, gente Valachus, nobilis Romanus ciuis de Caransebes, occinuit”²⁶.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 127.

Date personale suplimentare despre viața sa ne permit să analizăm în continuare și alte aspecte privind epoca în care a trăit și activat gânditorul român.

În anul 1658 apucă drumul pribegiei împreună cu familia, din cauza ocupației otomane²⁷. Trebuie să fi fost groaznică calamitatea care s-a abătut și asupra Caransebeșului prin stăpînirea otomană, altfel nu și-ar fi părăsit locul natal cele 40 familii din Caransebeș din care făcea parte și a lui Halici, lăsînd pradă agoniseala moșilor și strămoșilor lor invadatorului și refugiindu-se în Transilvania. Între anii 1661—1664 a frecventat gimnaziul luteran din Sibiu, oraș cu vechi tradiții culturale unde a funcționat încă din anul 1450 o școală care purta numele orașului, „Schola Cibinensis“. Între 1525—1530 funcționa în același oraș un „Studium generale Cibinensis“, modestă universitate cu caracter medieval dominican, în serviciul căreia sint amintiți „Fratele Francisc“ din Sighișoara ca „lector theologiae“ (profesor de teologie) și „Fratele Luca“ din Bistrița ca „Lector philosophiae“ (profesor de filozofie). În 1544 se tipărește la Sibiu „Catehismul luteran“ iar în 1545, tot la Sibiu funcționează o școală catolică mai veche, unde se predau: doctrina creștină, limba latină, limba greacă, limba ebraică, dialectica și retorica²⁸.

La gimnaziul din Sibiu se învăța înafară de religie, matematica, istoria, latina, greaca, ebraica, dialectica, retorica și muzica. În 1660 unitarienii izgoniți din Polonia și refugiați în Transilvania, îmbogățesc programa cu cursuri de logică, retorică, fizică, etică, poetică și îi dau o orientare raționalistă, prin studierea lui Erasmus, Descartes, precum și a didacticii lui Comenius, fapt remarcabil pentru acel timp²⁹. Faptul cel mai eclatant care ne convinge că opera lui Erasmus ajunsese să fie cunoscută la Sibiu și în general în țară la noi, este apariția destul de timpurie, în anul 1742, în tipografia lui Ioan Barth o selecție din colocvii pentru „Usum Scholarum“. Cartea are titlul: COLLOGWORUM MATURINI CORDERII CENTURIA“. CIBINII, 1742 și aparținea în 1757 tinărului Michael Wagner „Scholjundiez“ (tineret studios) precum spune o însemnare de pe carte.

În anul 1664 familia Halici s-a mutat la Aiud. Aici fusese mutat, în anul 1662, de către principele transilvan Mihail Apaffi, vestitul colegiu care funcționase mai înainte la Alba Iulia. Colegiul era confesional și se numea „Bethlen“ după numele principelui Transilvaniei Bethlen Gabor care, în 1622 reorganizează gimnaziul de la Alba Iulia (care funcționa de pe la 1580 și avusese printre rectori pe unitarianul Kassai David și la care studiasse el însuși), transformîndu-l în colegiu de grad

²⁷ Cînd regatul maghiar, după dezastrul de la Mohács, a fost transformat în pașalic turcesc, părțile muntoase din nord-estul Banatului, adică districtele Mehadia, Lugoj și Caransebeș sînt anexate Principatului Transilvaniei, constituind Banatul liber. Numai o perioadă de circa 30 de ani (1658—1688) această porțiune bănățeană s-a aflat sub stăpînirea turcească.

²⁸ Șt. Bărsănescu, op. cit., p. 18.

²⁹ *Ibidem*.

universitar. Bethlen recrutează pentru școala sa profesori vestiți (Kereszturi Pal, Gelei Katona Istvan, Csulay György), precum și din țările europene, Johann Alsted (ca rector și profesor de filozofie), J. H. Biesterfeld (științele naturale), Martin Opitz (poetica) și pe N. F. L. Fischer de la Heidelberg. Școala funcționa ca universitate medievală.

Prin Apáczai Csere Janos ca și prin relațiile școlii cu colegiul Rakoczian, pătrunde aici, în a doua jumătate a sec. XVII, influența ideilor lui Comenius. Mihail Halici devine elev al acestui colegiu. Școala avea profesori buni, care au dat elevilor o pregătire temeinică, au promovat un spirit raționalist și un început de învățământ realist. Dacă amintim numele numai al câtorva dintre aceștia ne putem da seama de nivelul de pregătire al elevilor acestora.

„Alstedius, de pildă, cunoștea limbile latină, greacă, ebraică, și caldeică, era un vestit istoric și avea vaste cunoștințe de teologie, filozofie și pedagogie. În timpul cât a fost profesor la Alba Iulia (1629—1638) a tipărit mai multe cărți de gramatică și teologie, care serveau ca manuale pentru elevi. Ca pedagog, a susținut multe idei progresiste pentru acea vreme, dintre care unele au fost preluate, îmbunătățite și sistematizate de fostul său elev Jan Amos Comenius: învățământul să urmeze o cale naturală, întâi învățându-se vocabularul și apoi gramatica, limbile străine să se predea după ce se învăță limba maternă, să se cultive mai întâi simțurile, apoi memoria și rațiunea”³⁰.

Marcu Filip Ludovic Piscator care a profesat la colegiul din Alba Iulia din 1629 până în 1647 și a predat teologia, a dovedit puternice influențe carteziene.

Halici s-a remarcat încă din primii ani de colegiu, ceea ce a determinat conducerea colegiului să-l trimită ca „rector” (conducător) al școlii reformate din Orăștie, în anii 1667—1669, unde învățau mulți copii români, în care se preda retorica, gramatica, logica, psihologia, metafizica, istoria, algebra etc.³¹. Fiind condusă de Halici se înțelege că și aici concepția medievală e înlocuită cu o concepție mai modernă, umanistă, Halici fiind un adept al cartezianismului caracterizat prin raționalism, mecanicism și dualism. Reîntors la Aiud, Mihail Halici-Caransebeși, cum figura în registrele școlii, își reia studiile, sub influența cartezianismului, în colegiu se organizau dispute teologice, conduse de profesorul Desi Marton. Pentru susținerea părerilor se lăsa loc larg gândirii personale, argumentelor raționale. În biblioteca documentară de stat din Aiud se păstrează un act în care se arată care au fost subiectele puse în discuție și participanții: referenți și oponenți. Halici a participat la mai multe din aceste dispute, atât ca referent, cât și ca oponent, plasându-se pe poziții raționaliste³², teorie gnoseologică integrală care considera rațiunea ca un izvor și temelie al cunoașterii având ca reprezentanți pe Descartes, Spinoza, Leibnitz, Kant. „Bunul simț este lucrul

³⁰ V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 48.

³¹ *Istoria României*. Compendiu. București, 1971, p. 182.

³² V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 37.

cel mai drept împărțit în lume, căci fiecare cred că îl are în așa măsură, încît chiar cei care, în orice privință, sînt cel mai greu de mulțumit, nu obișnuiesc să-și dorească mai mult decît au“³³. Cel care susținea că poezia și frumosul „sînt produse subiective ale imaginației, care nu pot fi supuse raționalizării...“³⁴ a contribuit la crearea în rîndul tineretului studios a unei pleiade de gînditori progresiști, de susținători ai săi printre care se afla și românul Halici care, din cauza unor vehemente confruntări de opinii, și-a atras ura tinerilor aristocrați din colegiu, cauză probabilă din care a fost nevoit să-l părăsească. El căuta să îndeplinească spusele adeptului său în convîngerile filozofice, în lucrarea „Discurs asupra metodei“ că „ar dori să pună la zid pe viitorii „cartezieni“ care în numele său nu vor fi decît niște pedanți reci, opaci față de lume, tocmai contrariul a ceea ce a fost el; învățat înflăcărat, „dintre cei care iubesc mai presus decît orice viața“ (Scrisoare către Huygen)³⁵.

După acest eveniment crucial din viața lui Halici care ne aduce cel mai limpede argument despre caracterul acestui gînditor al secolului al XVII-lea, el pleacă din țară, și în anul 1694 se găsea la Londra.

În anul 1679 este student la facultatea de drept din Leyda, unde învață cinci ani. Aici se găseau mulți emigranți transilvăneni, printre care și din Aiud. Este demn de subliniat și se presupune că, gîndurile sale de a-și părăsi plaiurile natale au fost o dorință mai veche; dovadă este titlul unei cărți din biblioteca sa „Belgiae Descriptio“, locuri pe unde își va purta pașii.

Setea de cunoaștere a lui Halici se va împlini cu siguranță prin plecarea la studii în Țările de Jos, el care avea cunoștințe despre binefacerile culturii pe aceste locuri amintite și în „Oda“ sa „Amsterdam“ și „Leyda“ (Leiden) Olanda unde își desăvîrșește studiile.

Dacă ar fi să vorbim numai de domeniul imprimeriilor — lucruri care-l interesau cu siguranță pe setosul cărturar — putem constata că în această parte a Europei el va întîlni tot ce a creat familia Moretus (tipografi și editori flamanzi) (sec. XVI—XIX) și Plantin Christophe (c. 1520—1589) tipograf și editor francez stabilit la Anvers, amintind lucrările cosmografului Abraham Ortelius, care publicase în 1570, în tiparnițele lui Plantin, hărțile lui Plotemeu sub titlul „Theatrum Orbis terrarum“, în 53 planșe, Tabula Peuteringeriană, în 1598 harta cea mai veche a secolului al XIV-lea, Biblia poliglotă avîndu-l ca colaborator pe savantul teolog orientalist spaniol Arianus Montanus. În perioada în care Mihai Viteazul unifica prin sabie părțile dezmembrate ale vechii Dacii, Halici admira Anverul sau Amsterdamul și își putea procura în patria adoptivă, liberă gîndirii, tot ce știința și cultura vremii îi puteau oferi.

Răsfoind inventarul autograf al bibliotecii, pe care Halici a lăsat-o prin testamentul său din 1674 școlii protestante din Orăștie putem apre-

³³ Albert Flocon, *Universul cărților*. București, 1976, p. 336.

³⁴ Wladyslaw Tatarkiewicz, *Istoria esteticii*, vol. IV. București, 1978, p. 132.

³⁵ Albert Flocon op. cit., p. 336.

cia că familia Halici din Caransebeș își formase o bibliotecă care rivaliza cu multe alte biblioteci aparținând celor mai valoroase personalități ale timpului, chiar pe plan european, gândindu-ne numai la faptul că în perioada la care ne referim cartea era foarte scumpă încît se cunosc cazuri cînd costul ei era suportat de numeroase colectivități.

În inventar sînt numerotate 539 volume și făcînd comparație cu apariția cărții românești ne dăm seama despre uriașă posibilitate a acestei familii de a-și procura cărți cînd, în secolul al XVI-lea s-au tipărit pe întreg teritoriul României de azi 52 de cărți, iar în al XVII-lea — 113.

Diversitatea și bogăția în conținut a fondului de cărți deasemeni nu poate decît să surprindă pe oricine cercetează acest document care ne înfățișează o bibliotecă sistematizată pe domenii de cunoștințe ca: lucrări universale, filologie, lingvistică, poetică, retorică, filozofie, teologie, drept, medicină și fizică, istorie și altele.

În inventar este menționat „Vocabularium, paterna manuscriptum“ care va încheia pentru totdeauna discuțiile purtate pe tema autorului dicționarului.

În fruntea inventarului stă Enciclopedia lui Alsted despre care specialiștii sînt de părere că e aproape de neconceput ca această enormă lucrare, apărută în anul 1630, a putut fi rezultatul muncii unui om.

Johann Heinrich Alsted (în latinește) Alstedius; (1588—1638) a fost mai întîi profesor de filozofie și teologie la Nassau, exercitînd apoi funcție similară la Alba Iulia, în Transilvania. Pe lîngă enciclopedie, a mai scris și un mare număr de lucrări de filozofie, teologie și retorică, Alsted a fost un om de o excepțională erudiție, mai ales în probleme legate de civilizația clasică (Istoria astelicia, p. 72).

Aceeași părere ne-o exprimăm și despre cea de-a doua lucrare din inventar „Calepinus Undecim Linquarum, cum onomastica“, lucrare pe care am admirat-o nu numai pentru proporțiile gigantice ca format, cu un scris mărunț care deasemeni pune la îndoială paternitatea unei singure persoane: (1558). Autorul Ambrosie Calepini (1435—1511) lucrase toată viața la celebrul vocabular poliglot, fiind editat în 18 ediții într-o jumătate de veac (1542—1592). Dicționarul lui Calepini i-a folosit poate lui Halici la întocmirea „Vocabularului...“, el cuprinzînd denumiri de localități din țara noastră cu pumirile antice și medievale. Dicționarul uzează terminologia latină (de bază) urmat de greacă, ebraică, germană, italiană, franceză și spaniolă.

Opera lui Antonio Bonfini existentă în biblioteca lui Halici îl pune la curent pe cărturarul umanist că „Valahii sînt născuți din romani, precum o mărturisește pînă astăzi limba lor, care trăind de atîta vreme între neamuri de barbari nici cum nu i-au putut dezrădăcina“. Dacă opera lui Bonfini a fost cunoscută cronicarilor și istoricilor români începînd cu Miron Costin contemporan cu Halici, stolnicul Constantin Cantacuzino etc. cu atît mai mult i-a folosit lui Halici cînd demonstra prin odă și dicționar latinitatea limbii române.

Nu cunoaștem cît de bine a fost cunoscută de Halici opera primului umanist român Nicolaus Olahus, dar știm că deținea între cărțile sale și lucrări ale lui Istvanffi Miklos, secretarul lui Olahus, un erudit pe teren filologic care spunea că „Cele două Valahii care astăzi se numesc Moldavia și Țara Românească, împreună cu Transilvania le numeau cu un singur nume Dacia, și că s-au adus colonii romane în ea, afară de numeroasele monumente ale antichității... e mărturie și această, că locuitorii se servesc de limba romană care deși stricată însă e așa de asemenea limbii italice, spanice sau galice încît vorbind împreună se înțeleg între ei fără mare greutate“.

Opera marelui umanist Erasmus din Rotterdam (1466—1536) s-a bucurat de mare apreciere prin părțile bănățene întîlnind, la Biblioteca județeană Timiș șapte titluri în ediții princeps din scrierile aceluia care a satirizat tarele societății feudale, a atacat scolastica, a condamnat feudalismul religios și a demascat depravarea clerului. Nu-i lipseau nici lui Halici lucrările umanistului olandez întîlnind printre altele cartea „*Adagiorum opus*“, operă publicată pentru prima oară la Paris în anul 1500. Această colecție de citate latine punea la îndemîna lui Halici eleganța limbii latine.

Din cele 539 de opere teologice, filozofice, juridice, istorice etc. dintre care numai I. H. Alstedius (30 lucrări), I. A. Comenius (10), apoi Descartes, Amenius, Cocceius, Bisterfeld, Cicero, Seneca, Virgiliu, Homer, Lucian Boetius, Kepler și altele, cu toate că ne este greu a le alege pentru a ilustra cît folos au adus culturii umane, vom încerca totuși cu cîteva, în ordinea cronologică în care au trăit și au scris autorii, începînd cu Augustin (Aurelius Augustinus) (354—430), teolog, filozof și scriitor roman, episcop de Hippina, care a încercat să concilieze creștinismul cu neoplatonismul („*Cetatea lui Dumnezeu*“, „*Confesiuni*“); un autor cu care se mîndrea Carol al V-lea (Carol Quintul) că-l are în bibliotecă alături de Ovidiu, Lucan este a scriitorului Boethius, Anicius Manlius Severinus (c. 480—524) — „*Severinus Boetius de Consolatione*“ — cum o notează Halici în inventar. Este prima carte tipărită a omului de stat și filozof roman. Prima ediție a apărut în 1473 în limba germană și latină, text foarte citit, care a avut vreo 70 de liți în secolul al XV-lea.

„Opera lui Albert Magni caractere fracto“, teolog, filozof, și naturalist german (1193 sau 1207—1280)³⁶.

Marsilii Facini Epistolae (Marsilio de Padova, c. 1280—1342 sau 1343) publicist și gînditor italian, unul dintre primii teoreticieni ai statului laic în Europa apuseană, opunîndu-se pretențiilor papii la puterea lumească, afirmînd în tratatul militant „*Defensor pacis*“, scris în 1326 împreună cu Ioan din Jandun, „că toată puterea emană din popor și că împăratul și papa nu sînt decît reprezentanții lui“³⁷.

Dialectica lui Melanthonis (Melanchthon, Philipp Schwazerd Zis, 1497—1560), teolog și pedagog german, (fiind prietenul lui Luther căr-

³⁶ Albertus Magnus (Albert von Bollstädt).

³⁷ W. Tatarkiewicz, *op. cit.*, vol. III, p. 47.

tile sale erau interzise împreună cu ale lui Calvin). Împreună cu Luther el scrie prefetele la Coranul apărut în 1542.

Traducerile latine a scrierilor lui Luther pătrund în întreaga Europă. Din 1520 Luther este citit și discutat în școlile pariziene. În 1521, după bula papală, Sorbona interzice scrierile reformate și traducerile biblice. Chiar în același an apare, la Paris, pamfletul lui Melanchton, *Adversus furiosum Parisiensium theolog astrorum decretum*, împotriva foștilor teologotri din Paris. Luther îndeamnă pe nobili și conducătorii orașelor să înființeze școli cu caracter confesional luteran și împreună cu Ph. Melanchton, a elaborat primul abecedar în limba germană³⁸.

Cunoscînd rolul pe care l-a avut pătrunderea calvinismului este foarte normal ca lucrările fondatorului calvinismului³⁹ să pătrundă în bibliotecă („Ioannis Calvinii Praelectiones in 12 prophetas minores“), scrisul lui Jean Calvin fiind considerat „monument“ al limbii franceze.

Retorica lui Piscator, căreia îi urmează „Logica lui Bisterfeldii“. Ioan Heinrich Biesterfeld, absolvent al Universității din Heildelberg, a fost profesor la Alba Iulia între anii 1629—1655, unde a predat matematica și științele naturii. S-a făcut cunoscut prin experiențele cu care și însoțea lecțiile de fizică, atât de neobișnuite pentru acea vreme, încît era acuzat că pactizează cu diavolul.

Halici era informat și despre științele astronomice prin lucrarea „Epitome Astronomiae Kepleri“ (Kepler Johannes 1571—1630) astronom și matematician german, astrologul favorit al împăratului Rudolf al II-lea, la Hradul din Praga, care, dacă n-a putut ghici din observațiile sale astrologice destinul împăratului a descoperit legile de mișcare ale planetelor.

Ne surprinde lipsa din bibliotecă a operei lui Copernic, Blaise Pascal (geometru și inventator al timpului).

În inventar aflăm și un autor care după nume ne sugerează a fi român: „Aron Alexander Olizarovius De Politica Societatis“.

Compendium Juris Civilis in usum Civitatum Saxonicarum în Transilvania, desigur fiind vorba de o carte cu privilegiile date de Andrei al II-lea coloniilor de sași colonizați în Transilvania de regele Geza al II-lea al Ungariei.

Nu putem încheia expunerea noastră fără a sublinia încă odată că pentru întia oară în istoria limbii române cei doi Halici o puneau față în față cu limba latină din care s-a născut. Că Halici fiul ne-a dat prima Odă în limba română și de asemenea pusă alături de limba mamă, Mihail Halici-fiul este primul român care-și declară în scris naționalitatea, Mihaıl Halici tatăl împreună cu fiul sînt primii români care își sistematizează biblioteca.

FLORIAN MOLDOVAN

³⁸ Ion Gh. Stanciu, *O istorie a pedagogiei românești pînă la 1900*. București, 1977, p. 100.

³⁹ Jean Calvin (1509—1564).

LA FAMILLE HALICI DE CARANSEBES (XVIIe siècle).
(*Etude historique*)

(Résumé)

L'auteur présente l'activité de la famille Halici de Caransebes (M. Halici — le père — 1615—1671; M. Halici — le fils — 1643—1712), qui s'inscrit dans la lutte des Roumains pour la liberté nationale des XVIIe—XVIIIe siècle.

Le domaine principal dans lequel ils se sont affirmés l'a constitué l'activité littéraire, des deux militants pour le droit d'écrire en langue roumaine (descendante directe de la langue latine).

La famille Halici a eu aussi une riche activité organisatrice dans le domaine de l'instruction.

L'annexe de l'étude comprend une liste avec les titres des ouvrages de la bibliothèque Halici, très riche et complexe.

ANEXĂ

INVENTARUL BIBLIOTECII LUI MIHAI HALICI

- (2) Inventarium Bonorum quorumlibet Michaelis Halicii de Căransebes Cibinii repositorum, per Eundem delineatum et recognitum, Anno aere Christianae 1674, die 31. Octobris. Michael Helicius de Caransebes.

I.

- (7) Regestrum Librorum Michaelis Halicii de Căransebes Cibinii in aedibus generosi domini Johannis Luts repositum, duabus grandioribus arcis. Anno 1674 die 31 Octobris.

Libri universales; in folio.

1. Johannis Henrici Alstedii Encyclopaedia 2-bus voluminibus.
2. Calepinus Undecim Linguarum, cum onomastico. (Ezt az Encycl(opaediát) es az Calepinust Frank Bal(int) ur(ani)nál hadtam)

In octavo.

3. Johannis Henrici Alstedii Triumphus Biblicus.
4. Paedagogus Johannis Thomae Freigii.
5. Syntagma Philippo — Ramense Artium Liberalium Bilstenii.

Quodibetci.

6. Francisci Marii Grapaldi Lexicon de partibus aedium; in 4-to.
7. Achmedi Turcica Theologia; in 4-to.
8. Ars Palaestrica, germanice; in longo.

Libri philologici; in folio.

9. Chiliades Adagiorum Erasmi Retoredami.
10. Tabulae Valentini Erythraei in 4 libros Dialecticarum Partitionum Sturmii.

Item: Tabulae Partitionum Oratoriarum Ciceronis.
 Item: Grammaticarum Partitionum Georgii Fabricii.
 Item: Officiorum Ciceronis.
 Item: Johannis Grammatici Commentarii in duos priores Analyticos Aristotelis.

11. Senecae Tragoediae cum commentariis.
12. Florilegii Magni Jani Gruteri, tomus 2-dus.
13. Epistolae familiares Ciceronis cum commentariis Ubertini Clerici Crescinatis, cum Tusculanis Quaestionibus et commentariis, sismul,
14. Volumen Epistolarum Erasmi Roterdami.
15. Marsilii Ficini Epistolae.

In quarto.

16. Liber Stylorum: manuscriptus et aliquot phrasium etc.
17. Nicolai Perotti Institutiones Grammaticae at alia varia etc.
18. Erasmi Moria.
 Calvicius Rhenani.
 Senecae Ludus de morte Claudii Caesaris.

In octavo.

19. Latium in nuce Alstedii.
 Rhetorica Piscatoris.
 Logica Bisterfeldii.
20. Joanni Despauterii Grammaticae Institutiones et Ars Versificandi.
21. Grammatica Melanthonis.
22. Grammatica Alstedii.
23. Grammatica Molnaris, nunc recepta.
24. Grammatica Melanthonis aucta per Smidium.
25. Explicatio Grammaticae Molnaris; manuscripta, compacta.
26. Comenii Eruditio Scholastica, nempe: Vestibulum Rerum et Linguarum fundamenta exhibens.
 Janua quaedam L(inguae) L(atinae).
 Grammatica Elegans; et
 Atrium; uno volumine omnia.
- (3) 27. Janua Rerum et Linguarum Structuram exhibens ordine alphabetico; et Grammatica Janualis; alio volumine.
28. Schola Ludus eiusdem.
29. Orbis Visibilis eiusdem. (Domini Simonii)
30. Lexicon Atriale; Atrium; Grammatica Elegans Comenii, simul.
31. Vestibulum Latinae (L(inguae) Albense, cum prefatione Bisterfeldii.
32. Terentius Gentilis cum commentariis variis.
33. Trivium Spangenbergii.
34. Varronis Opera Omnia cum commentariis Scaligeri et Turnebi.
35. Epistolae Familiares Ciceronis.
36. Donatus Rhenii. (Domini Simonii)
37. Aesopus, Gabrias, Musaeus, Agapetus; graece et latine.
 Cato; Civilitas Morum Erasmi;
 Dicta Sapientum Mimi Publani;
 Formulae Puer(ili)um Colloq(ui)orum).
 Alom fejtö etc., simul.
38. Observationes L(inguae) Latinae et Problemata Grammatica Rodolphii Goclenii.
39. Bellum Grammaticale,
 Bucolica Virgilii; et
 Facilis Arithmetica.

40. Nonius Marcellus de Proprietate Sermonis; et Sextus Pompeius De Verborum S(ignifi)ca(tione) item Verrii Flacci, quae extant omnia cum commentariis; simul.
41. Petri Aphoerdani Tyrocinium L(inguae) Latinae.
42. Centuria Erdö — Bényei.
43. Opera Olympiae Moratae.

In 12-mo.

44. Medulla Latin(itatis), editionis Albensis.
45. Philomela Alstedii.
46. Epistolae Obscurorum Virorum.
47. Adagia Hungarica Decii Baronii. (Domini Frank)
48. Pansophiae Prodromus Comenii.
49. Symbola Heroica cum suis Emblematis.
50. Plinii Epistolae; eiusdem et Traiani Amoebeae.
Item: Panaegyrici Plinii, Pacati, Mamertini, Nazarii; simul.
51. Epistolae et Praefationes Pauli Manutii.
52. Senecae Philosophi Opera Omnia.

Poetici; in 8-vo.

53. Sylva Decimatoris cum indice hungarico.
54. Natalis Comitum Mythologia; Venatio et Musarum etc.
55. Textoris Officinae tomi I. et II;
Epitomae et Cornucopiae.
56. Libri de Re Metrica Jacobi Myllii.
57. Aurelii Prudentii Opera.
58. Joannis Bocerii Sacra Carmina, et Janus Pannonius¹.
59. Phrases Poeticae Fundani, et Synonima Ciceronis.
60. Prosodia Joannis Clavi.
61. Publii Papinii Statii Opera Omnia.
62. Euripidis Tragoediae, latine.

(9)

Poetici; in 12-mo.

63. Thesaurus Poeticus Buchleri et Institutio Poetica.
64. Flavissae Poeticae, Flores etc. (apud Petrum Farkas)
65. Aenigmatographia Reusneri.
66. Bezae Poemata Varia.
67. Plauti Comediae; editio Amstelodamensis.
68. Officina Epithetorum et Appellativorum Buccellii.
69. Ausonii Magni Opera.
70. Virgilius cum notis Pharnabii.
71. Aestus² et Authoritas seu Enthetatus Poeticus.
72. Deliciae Poetarum Hungaricorum.

Rhetorici, oratorici; in 4-to.

73. Ciceronis Opera Omnia cum notis Gothofredi.
74. Liber Selectarum Declamationum Melanthonis.
75. Orationes Novem Inaugurales Theologiae.
Primitiae Laborum Patakinorum Comenii; et
Oratio Apacii; simul.
76. Praefationes Gymnasticae Johannis Baptistae Pii.
77. Gymnasmata Oratoria ad Methodum Politicae Lipsianae.
ductu.
Johannis Magiri.

Theses theologicae variae.
 Fletus Novendialis Sibrando etc.
 Leges Communes Mensae Academiae Francofurtiensis.
 Contra Abbadonem.
 Hymenaeus Gabrielis Betlen; simul.

In 8-vo.

78. Rhetorica Alstedii.
79. Rhetorica Buzinkai³.
80. Orationes Boecleri, (Domini Simonii)
81. Dresserus in aliquot Orationes Ciceronis.
82. Beumlerus in Milonianam.
83. Oratoria Buzinkai.
84. Enchiridion Oratorum cum Catone explicatio et Mimis
 Publii explicatis.
85. Quintiliani Institutiones Oratoriae, et
 Declamationes; simul.

In 12-mo.

86. Orator Alstedii; et
 Orator Ecclesiasticus Crocii.
  87. Julii Caesaris Scaligeri Epistolae.
 Oratio Pisc(atoris)?⁴
  88. Apuleius.
  89. Aphthonis cum notis Hadamarii.
  90. Artificium Transitorium Jacobi Hugue.
  91. Avancinus.
- Hebraici; in 4-to.*
92. Lyra Prophetica Victorini Byrhnieri.

In 8-vo.

93. Biblia Hebraica et Graeca Novi Testamenti.
94. Lexicon maius Buxtorfii Londinense.
95. Thesaurus Grammaticus eiusdem cum Prosodia.
96. Horologium Sichardi cum notis Gerhardi.
97. Atrium L(inguae) Sanctae Dilherri.
98. Rudimenta Linguae Graecae (et) Hebraicae Alstedii.
- (10) 99. Carbonarius De Hebraica Veritate.
100. Fabricii Capilonis Institutiones Hebraicae.
 Reuchlinus in 7. Psalmos Poenitentiales Resolutio Grammaticalis.
 Symphorianus Champerius De Disciplinis Singulis
 Proverbia Salamonis Resoluta, hebraice a Munstero; simul.

Graeci; in 4-to et 8-vo.

101. Lexicon Graeco-Latinum Crispini.
102. Homeri Opera Omnia 2-bus voluminibus.
103. Dionysius et Aratus, simul.
104. Grammatica Golii cum Epitome Prosodiae Graecae.
105. Jacobi Gretseri Institutiones Linguae Graecae.
106. Rhenii Aurea Clavis Graecae Linguae.
107. Ecclesiae Graecae Liturgia.
108. Hesiodi Opera et Dies.

109. Nilus Episcopus De Vita Pia.
Coluthi Lycopolitae Helenae Raptus.
Tryphiodori Poema De Troide Excidio.
Cointi Smyrnaei Ilii Excidium.
Luciani Somnium; omnia graece et latine cum notis, in 4-to.
110. Luciani Dialogi, graece, et latine.
111. Grammatica Graeca Clenardi cum Antesignani notis, in 4-to.
112. Isocrates Opera Omnia; graece et latine, in 8-vo maior(e).

In 12-mo.

113. Lexicon Novi Testamenti Pasoris cum accentibus.
114. Hesiodus, Theocritus, Symmias, Rhodius, Moscus, Bion; simul.
115. Hesiodus, Theocritus, Symm(ias), Rhodius, Moscus, Bion, et Thegnis; simul.
116. Alcaeus, Sappho, Anacreon, Simonides, Alcman, Pindarus, Archilochus. Melanippus, in uno volumine; simul.
117. Neandri Erotemata Grammatica.
Philosophici; in folio.
118. Opera Alberti Magni, caractere fracto.
119. Raphaelis Volaterrani 38 Libri Commentariorum Urbanorum, cum Macrobia; simul.

In 4-to.

120. Almanach Petri Pittati, et eiusdem
Isagoge in Coelestem Astronomicam Disciplinam.
Commentaria Ephemeridum Andreae Perlachii.
Ephemerides duorum annorum Erasmi Reinholdi ad Meridianum Vitebergiensem, in 4-to.
121. Cartesii Opera 2-bus voluminibus.
122. Calvis Philosophiae Aristotelico-Cartesianae Joannis Raey.
123. Elementale Mathematicum Alstedii; et
Apologetica Exegesis Cunradi Voretii; simul.
124. Prima Philosophia Pauli Voetii.
125. Disputationes philosophicae variae.
126. Astronomia Albumasar Abalachi.
127. Regii Physica et Medicina.
128. Prutenicae Tabulae Coelestium Motuum Erasmi Reinholdi.
129. Disputationes Philosophicae variae.
130. Severinus Boetius de Consolatione Philosophiae.
Seneca De 4., Virtutibus.
Sequentiae et earum Explanationes collectae per Joannem Adelphum.
Hymni de Tempore et Sanctis; collecti in 4-to.
131. Joannis Regiomontani Tabulae Directionum.
Eiusdem Tabulae Sinuum.
Quadrans Planisphaerii Valentini Engelhardi; in 4-to.

(11)

In 8-vo

132. Omnium operum Matthaei Hostii tomus primus De Re Nummaria.
Veteri; Romana, graeca, hebraica et externa.
133. Epitome Astronomiae Kepleri.
134. Alstedii Lexicon Theologicum.
Philosophia Restituta.
Theatrum Scholasticum.
Panacea Philosophica; simul.

135. *Clavis Philosophica* Jonae Hoekeri, et *Distinctiones*;
Item: *Axiomata* Reeb.
136. *Vademecum Philosophicum* Schertzeri.
137. *Problemata Logica* Goclenii.
138. *Arithmetica et Geometria* Rami, cum commentariis.
139. *Thaumaturgus Mathematicus* Caspari Ens.
140. *Joannis Casi Dialectica*.
141. *Metaphisica Bisterfeldii*.
142. *Jacobi Gorscii Dialecticae Libri* 10.
143. *Othonis Casmanni Cosmopodia et Uranographia*.
144. *Alstedii Compendium Lexici Philosophici*.
145. *Alstedii Systema Logicae Harmonicum*.
146. *Mercurius Trismegistus, Jamblichus, Proclus,*
Alcinous, Speusippus,
Xenocrates; simul.
147. *Elementa Euclidis*.
148. *Logica Maior Buzinkai*.
149. *Pysica Regii*⁵.
150. *Aristotelis Ethica per Heilandum disposita*.
151. *Dialectica Joannis Caesarii*.
Dialectica Melanthonis.
Dialectica Trapezuntii.
Rhetorica Caesarii; simul.
152. *Valentinus Erythraeus De Grammaticorum Figuris, Periodis etc.; et*
Dialectica Augustini Hunnaei; simul.
152. *Explicatio Logicae Bisterfeldii; manuscripta*.
153. *Vita Honesta N.*⁶ *Institutio Barlandi; et*
Duo opuscula Vivis; simul.
154. *Peuceri Casparis Elementa Doctrinae De Circulis Coelestibus; et*
Arithmetica Practica Gemmae Frisii.
155. *Georgii Rhau Enchiridion Utriusque Musicae Practicae*.
Epitome Logicae Rodolphi Agricolae.
Tabulae De Schematibus Petri Mosellani et de 2-plic; Copia.
Arithmetica Joannis Volphii.
Fenestellae et Pomponii Laeti De Magistratibus, Sacertotibus, Legibus
Romanorum.
Valerii Probi De Literis Antiquis.

In 12-mo.

156. *Alstedii Compendium Logicae Harmonicae; et*
Elementa Logicae Edoardi Brerevood; simul.
157. *Alstedii Physica Harmonica, cum*
Compendio Metaphysicae.
158. *Axiomata Philosophica Bedae, et*
Encyclia Philosophica; simul.
159. *Dialectica Rami*;
Item: *Amesii Technica et Demonstratio Logicae verae*.
160. *Logica Piscatoris; manuscripta autographum Piscatoris*.
161. *Philosophia Theologiae Ancillans Baronii*.
162. *Alstedii Methodus Admiradorum Mathematicorum*.
163. *Rhabdologia Joannis Neperi*.
164. *Joannis Posahazi Philosophia Naturalis*.

(12)

Libri theologici: in folio.

165. Opera Perkinsi, 2-bus voluminibus,
166. Theologia Scholastica Thomae Aquinatis, cum commentario Pesantii.
167. Augustinus De Civitate Dei, cum notis Ludovici Vivis; et
Opera Omnia Bernhardi; in una volumine.
168. Nazianzini Opera Omnia, graece et latine.
169. Tvissi Vindiciae Gratiae, Potestatis ac Providentiae Dei.
170. Alstedii Prodrum Religionis Triumphantis.
171. Piscator in Novum Testamentum.
172. Mollerus in Psalmos.
173. Itinerarium et Chronicon Totius Sanctae Scripturae Buntingi.
174. Augustini tomus 9 et 10; simul.
175. Joannis Merceri Comment(arii) in Proverbia Ecclesiastica et Cantica Con-
ticorum.
176. Bibliotheca Studii Theologici ex plerisque doctoribus prisci seculi etc.
177. Rationale Divinorum Officiorum Duranti etc.
178. Bezae volumen Tractatum Theologicarum.
179. Petri Martyris Vermilii Locorum Communim tomus primus, secundus
et tertius; simul.
180. Zachariae Ursini Tractatum Theologicarum volumen.
181. Joannis Calvini Praelectiones in 12 prophetas minores.
182. Joannis Chrisostomi tomus tertius, quartus, quintus; simul.

In 4-to.

183. Alstedii Praecognita Theologica.
184. [Alstedii] Theologia Naturalis.
185. [Alstedii] Theologia Catechetica.
186. [Alstedii] Theologia Didactica.
187. [Alstedii] Theologia Polemica.
188. [Alstedii] Theologia Casuum cum Trifolio Prophetico eiusdem.
189. [Alstedii] Theologia Prophetica.
190. Corpus Theologiae; manuscriptum Bisterfeldii et Alstedii.
191. Lubbertus De Christo Salvatore Contra Socinum.
192. Disputationes Th(eologicae) sub Diestio (et) Hoornbeeck.
193. Cloppenburgii Exercitationes Super Locos Communes Theologicos; et
Compendium Socinianismi Confutatum.
194. Disputatio Scholastica De divina Providentia Samuelis Retorfortis.
195. Lectiones Amesii in psalmos.
196. Theologia Naturalis Pauli Voet.
197. Politia Ecclesiastica Parkeri.
198. Pauli Kereszturi Csecsemő Keresztény.
199. Memoriale Biblicum Johannis Himmelii.
200. Postilla Guillermi etc.
201. Exegesis Amesiana Domini Martonfalvi.
202. Jahannis Scharpii Cursus Theologicus.
203. Disputationes Theologicae variae praeside Gilberto Voetio.
204. Irenicum Paraei.
205. Josephi Medi Clavis Apocalyptica.
206. Copia Litterarum ad dissidentes ab Ecclesia Romana in Polonia:
Maresii Munimem Orthodoxiae.
Litterae Ernesti Hassiae Landgravii ad Calixtum.
Maresii Synopsis Catholicae Doctrinae de Gratia, contra Catechis(mum)
Gratiae Jansenitarum etc.
207. Cocceji Summa Theologiae.
208. Ludovici Molinaei Paraenesis.

(13)

209. Joannis Jacobi Grynaei Disputationes Theologicae, partes duae, et Orationes duae;
Oratio et Carmina Funbris Friderico dicta etc.
210. Protocollum et Acta Colloquii Mulbrunnensis inter Palatians et Viteborgicos de Ubiquitate et Hoc est corpus meum.
211. Exegesis Perspicua De Sacra Coena, Genevae.
Apologia Modesta ad Acta Conventus Torgensis;
Item: Valentia De Idolatria, eiusdem.
Apologeticus De Idolatria.
212. Theodoretus in 5 Libros Mosis et Josuam.
213. Disputatio de Trinitate inter Socinos et Reformatos Albae habita.
214. Beata Beatae Virginis Ars Bisterfeldii.
215. Valentini Gentilis Errores, eiusque Historia, Supplicium.
216. Liber Thesium Theologicarum Disputatorum Heidelbergae.

In 8-vo.

217. Propositiones Theologicae Lutheri et Melanthonis.
218. Quaestiones Sacrae Lutheri Libri 4; simul.
219. Oaecillii Cypriani Martyris Opera.
220. S(cri)p(tu)rae Sacrae Divina Eminentia et Effi(ca)cia;
Item: Arst Concionandi Bisterfeldii.
221. Opera Sohnii Omnia, 3-bus voluminibus.
222. Othonis Casmanni Gnorismata Electionis, et Turpitude Turpissima;
simul.
223. Eiusdem Pulvinar Securitatibus Christianae;
Item: Ihanatobulia; simul.
224. Biblia Latina Manualia Tremellio Juniana.
225. Institutio Christianae Religionis Calvini.
226. Theologia Keckermanni.
227. Othonis Casmanni Pulchritudo Pulcherrima;
Biographia Ethica, Theosophica; simul.
228. Petri Lombardi Sententiarum Libri 4.
229. Thomae Aquinatis super 4. Libros Sententiarum.
230. Alstedii Compendium Theologicum.
231. Alstedii Pentateuchus Mosaica ac
Pleias Apostolica.
232. Szegedini Assertio Vera De Trinitate.
233. Pastor Evangelicus Oliveri Boules.
234. Catechesis Albensis Alstedii.
235. Exercitationes Apologeticae Pro Divina Gratia Retorfortis.
236. Catechesis Palatina;
Confessio Belgica;
Liturgia, graece et latine; simul.
237. Ursinus super Catechesim Palatinam.
238. Promptuarium Allegoriarum Johannis Botsacci.
239. Disputatio De Trinuno Vero Deo et Fide Salvifica.
240. Novum Testamentum cum notis Bezae.
241. Breviarium De Tempore et Sanctis Ecclesiae Strigoniensis.
242. Chrysostomi Homiliae in Matthaeum; latine.
243. Haymo in Epistolas Pauli.
244. Symphonia Catholica Polani, in 8-vo.
245. Mellicium Catheticum Diestii, cum Catechesi Palatina simul.
- (14) 246. Oecolampadius in Epistolam ad Hebreos, in Hoseam, Joelem etc.
247. Refutatio Scripti Petri Caroli.
Tractatus aliquot Christianae Religionis scilicet Sociniani.
Defensio Francisci Davjdis in negotio de non invocando Jesu Christo.

- Judicium Ecclesiarum Polonicarum; Refutatio eius.
 Scriptum Fratrum Transylvanorum; simul.
 248. Matthaeus Dresserus De Festis Diebus.
 249. Propositiones omnes Martini Lutheri, et Quaestionis V⁸. etc.; simul.
 250. Malach Doctor.
 251. Kecskemethi Fides Jesu et Jesuitarum.
 252. Itinerarium Catholicum; Magyarul.
 253. Vezérlő utt.
 254. Keseredet Lélek tisztí: Pater Kis etc.
 Ars Concionandi Domini Martonf(alvi); simul.

In 12-mo.

255. Alstedii Turris Babel.
 256. Alstedii Def(initiones), Dist(inctiones) Loci Communis;
 Logica;
 Theologia, et
 Diatribe De Mille Annis; simul.
 257. Alstedii Regulae Theologicae;
 Synopsis; simul.
 258. Summa Casuum Conscientiae, et
 Quaestiones Theologicae; simul.
 259. Alstedii Methodus Sacro Sanctae Theologiae, et
 Quaestiones Theologicae.
 260. Praxis Pietatis Pauli Medgvesj.
 261. Constitutiones Apostolicae Clementis Romani.
 262. Lactantius Firmianus.
 263. Drexelii Nicetas.
 264. Brevis Notitia Confessoriorum Antonii Gelosi.
 265. Drexelii Orbis Phaeton, et
 Zodiacus Christianus.
 266. Amesii Animadversiones de Praedestinatione, Morte Christi,
 Gratia Dei, Perseverantia Sanctorum; simul.
 267. Amesii Medulla Theologiae, et
 Casus Conscientiae; simul.
 268. Psaltirea Latinum Spethae;
 Item: Buchanani.
 269. Bibliorum Vulgatae Editionis pars prima.
 270. Manuale Hungaricum Bocatii.
 271. Aliud Manuale Cantuuncularum Ecclesiasticarum Hungaricarum.
 272. Gerhardi Meditationes.
 273. Kempis, latine.
 274. Kegelius, latine.
 275. Impressum; vulgo Kotátlan.
 276. Impressum; vulgo Kótás.
 277. Belenvesi Ferencz Lelki aldozati.
 278. Refutatio contra Georgium Maiorem Socinianum.
 279. Veritas secundum Pietatem Dudleji Jenneri.
 280. Johannis Arndt De Vero Christianismo Libri 4.
 281. Exercitationes Scholasticae Debrecini.
 282. Johannis Cloppenburgi Schola Sacrificiorum, et
 Gangraena Theologiae Anabaptisticae; simul.
 283. Bibliotheca studiosi theol(ogi) Voetti.
 284. Libellus Precationum Johannis Avenarii.
 285. Coccejus De Foedere Dei.

(15)

Libri Juridici.

286. Jacobi Regis Opera Omnia, in folio.
287. Aron Alexander Olizarovius De Politica Societatis, in 4-to.
288. Compendium Juris Civilis in usum Civitatum Saxonicarum in Transsylvania.
289. Summa Juris Canonici Canisii, in 8-vo.
290. Juris et Judicii Fecialis etc., in 12.
291. Justiniani Institutionum Libri 4., cum titulis etc. ex Digestis, in 12-mo.
292. Lipsii Civilis Doctrina, et Constantia, in 12-mo.
293. Statuta Jurium Municipaliū Saxonicalium in Transsylvania, in 4-to.
294. Lecturae super Arboribus Consanguineitatis, in 4-to.
295. Lipsii Civilis Doctrina, in 8-vo.
296. Codex Justinianus cum variis commentariis et chronicis canonibus, in folio.
297. Digestum Novum cum commentariis Accursii, in folio.
298. Decretum Juris Consuetudinarii Regni Hungariae, in 4-to. (Reliqua regum Decreta vide in Appendice Bonfinii)⁹
299. Novellae Constitutiones Justiniani, 8-vo.
Libri medici; physci.
300. Ludovici Septalii Animadversiones et Cautiones Medicae, in 8-vo.
301. Theatrum Chemicum, in 8-vo.
302. Turba; Scala; Rosarium Philosophorum etc.; simul, in 8-vo.
303. Physica Genesis, Trismegisti, Trithemii; Philosophia Chimica; Duellum Animi cum Corpore Dornei, in 8-vo.
304. Opuscula varia veterum philosophorum de alchymia, in 4-to.
305. Jacobus Rufus De Conceptu et Generatione Hominis, in 4-to.
306. Alchymia Andreae Libairi, in folio.
307. Aurelii Cornelii Celsi de Re Medica Libri 8, in 4-to.
308. Isbrandi de Diemerbroock De Peste, in 4-to.
309. Veber János Amuletuma, cum Arithmetica Frisii, in 8-vo.
310. Pestis Alexicacus Johannis Quercetani, in 8-vo.
311. Aliquot opuscula chemica, incerti authoris. Grataroli; Michaelis Savanorolae etc., in 8-vo.
312. Guilielmi Varignanae Secreta Sublima, in 8-vo.
313. Praxis Medicinae Theor(et)ica et Empirica (Georgii) Brueli, in 8-vo.
314. Medicinae Utriusque Syntaxes Jacobi Veck(eri), in folio.
315. Philonium Valesii de Taranta, in folio.
316. Johannis Remmelini Catoptrum Microcosmicum, in folio maximo.
317. Alberti Magni Libellus De Secretis Mulierum; De Mirabilibus Mundi etc., et Speculum Astronomicum; simul, in 12-mo.
318. Antonii Musae Brasavoli Comment(arii) in Aphor(ismos) Hippocratis et Galeni; in folio.
319. Martini Rulandi, in 8-vo.
320. Malleus Maleficarum Jacobi Sprengeri; et alia aliorum opuscula consimilia, in 8-vo.
321. Liber Scholae Salernitanae cum commentariis Arnoldi Villanovani etc. De Regimine Sanitatis. Henricus Rangovius De Conservanda Valetudine. Gratarolus De Literatorum et Magistratum Gerentium Valetudine Conservanda, in 12-mo.

- (16) 322. Bauhini Universalis Plantarum Historia, ex variis authoribus aucta ac locupletata 3-bus voluminibus; in folio.
 323. Johannis Baptistae Phytognomonica De Herbis, Mettalis etc., in folio.
 324. Plinii Secunda Naturalis Historia, in folio.
 325. Avicennae Canon; in folio.
 326. Jacobi Veckeri De Secretis Libri XVII., 8-vo.
 327. Levinus Lemnius De Occultis Naturae, in 8-vo.
 328. Hygieina Timothei Brygthi;
 Item: Marsilius Ficinus De Vita; simul, in 12-mo.
 329. Baptistae Portae Margia Naturalis, in 12-mo.
 330. Psellus De 4, Mathematicis Scientiis; graece et latine;
 Christophorus Encelius De Re Metall(ica), De Lapidibus et Gemmis.
 331. Jodici Vilichii Isagoge in Aristotelis et Pontani
 Meteora et Tabula Meteororum; et
 Malum Punicum, simul.

Historici.

332. Livii Omnia Opera, in folio.
 333. Bonfinius cum variis Appendicibus et Decretis¹⁰.
 334. Istvanfius, in folio (Fr(ank) Balint Urammal van mig le jövök)
 335. Xenophon; graece et latine, in folio.
 336. Monachorum Historia; lacera, in 4-to.
 337. Turoczius, cum
 Regerio simul, in 4-to.
 338. Reinoldi Heidensteinii Bellum Moscoviticum, in 4-to.
 339. Icones Virorum Illustrium Bezae, in 4-to.
 340. Historia Sacramentaria Lavateri, in 4-to.
 341. Thesaurus Chronologiae Alstedii, in 4-to.
 342. Vitae Diogenis Laertii, cum Selectis Car(minibus) H(enrici)¹¹ Stephani,
 in 8-vo.
 343. Auli Gellii Noctes Atticae.
 344. Onomasticon Theologicum Theophili Lebei, in 8-vo.
 345. Vitae Theologorum Germanorum Melchioris Adami.
 346. Sallustius;
 Item; Sermones Fideles, in 12-mo.
 347. Martinus Csombor, in 12-mo.
 348. Jocoseria Melandri;
 et Bebelius, 2-bus voluminibus, in 12-mo.
 349. Opera Omnia Taciti, in 16-to.
 350. Belgicae Descriptio, et
 Indiae Verae; simul, in 12-mo.
 351. Status Hungariae; et
 Cunaei Republica Hebraeorum; simul, in 12-mo.
 352. Aegidii Strauchii Breviarium Chronologicum, in 12-mo.
 353. Jacobi Sobieski Bellum Chotinense.
 354. Sleidanus De 4. Monarchiis, in 16-to.
 355. Johannis Camerarii De Vita Philippi Melanthoni, in 8-vo.
 356. Josephi Historici Opera Omnia, in 8-vo maiori.
 357. Pauli Eberi Calendarium Historicum;
 Vita Pauli Apostoli Maioris; simul.
 358. Speculum Pontificum Szegedini, in 8-vo.
 359. Florus cum commentariis;
 Sexti Ruffi Historia Romana;
 Messalae Corvini Libellus De Augusto Caesare;
 Item: Historia Juris Civilis Aymari Rivalli; simul, in 8-vo.

- (17) 360. Petri Bembi Opera Omnia, in 8-vo.
 361. Clamor Regii Sanguinis, in 4-to.
 362. Utopia Mori; Epigrammata eiusdem.
 Similia Erasmi; simul, in 4-to.
 363. Justinus, in 12-mo.
 364. Julius Caesar;
 Item: alia opuscula historica, in 12-mo.
 365. Plutarchi Opera Omnia, in folio.
 366. Marci Antonii Sabellici Euneades, quinque priores; in folio.
 467. Instrumentum Pacis, in 4-to.
 368. Sleidanus De Statu Religionis et Republicae, cum tabulis;
 Item: Laonicus Cha(co)condilas De Rebus Turcicis;
 Item: Varii authores de rebus turcicis; simul, in folio. (Frank Balint Urammal hadtam miglen alá jövök).
 369. Eusebius, Ruffinus, Socrates, Theodoritus, Sozomenus, Theodorus Lector, Evagrius simul; in folio.
 370. Eusebius, Ruffinus, Tripartita Historia Cassiodori; Nicephorus; Victor(inus); Theodoritus; simul, in folio.
 371. Icones Litteris Clarorum Virorum Graeciae, Italiae, Galliae, Angliae, Hungariae Nicolai Reusneri; in 8-vo.
 372. Georgii Maiores Vitae Patrum;
 Patrum Selecta Facta, Dicta, in 8-vo.
 373. Suetonii opera cum notis ad calcem.
 374. Solinus De Mirabilibus Mundi;
 Grammatica Joannis Altenstein;
 Murmellius De Verborum Compositis; et alia etc., in 4-to.

Miscellanei

- (19) 375. Viviradix Theologiae;
 Mysterium Pietatis Ostensum; et
 Janua Lucis ac Salutis; simul, in 4-to scriptum.
 376. Controversiae Biblicae, secundum etc.; in 8-vo scriptae.
 377. Elementa Encycl(opediae) et Metaph(ysicae) Cl(arissimi) Cseng(eri), in
 (—) 8-vo scripta.
 378. Quaedam Institutiones Logicae;
 Logica Bisterfeldi, et
 Oratoria Sacra; simul, in 4-to scriptae.
 379. Collectiones Miscellaneae mea manu scriptae, in 8-vo.
 380. Vocabularium, paterna manu scriptum.
 381. Cantion(es) Pasch(ales), paterna manu scriptae; in 8-vo.
 382. Cantion(es) Nativ(itatis) et Pentec(ostales), paterna manu scriptae, in
 longo.
 383. Catechesis Hungaricae Siderii; et
 Cant(iones) Funeb(res), V(alachice) scriptae.
 384. Catechesis quaedam Va(lachica) per me scripta¹².
 385. Phrases Ciceronis, in 4-to, paterna manu scriptae.
 386. Philosophia, lacera; Cl(arissimi) Enyedi.
 387. Brevis Commentarium in universum Virgilium.
 388. Polydori Virgilii Adagiones.
 389. Explicatio quaedam grammatica; Paren(tis);
 Item: Phrases e simplicibus legibus;
 Item: Praecepta quaedam morum; Par(entis);
 Item: Cato.
 390. Hübnerss Refutatus.
 391. Vestibulum Com(enii).
 392. Metaphysica Albr(ichii); manuscripta.
 393. Poesis Alvri.

- (20) 394. Alphabetum Philos(ophiae) Bisterfeldii, in 4-to.
 395. Explicationes Amesianae Johannis Tolnai, in 8-vo.
 396. Liber Carmin(arum) D(omini) Par(entis), in 8-vo scriptus¹².
 397. Instructio Visitationis Saxonicae Pomerani, (in) 8-vo.
 398. Joannis Serreji Grammatica Gallica, in 8-vo.
 399. Elegantiae Vallae, in 12-mo.
 400. Examen Ordinandorum, in 8-vo.
 401. Erasmus De Instituendis Pueris.
 402. Cypriani Soarez Rhetorica, in 8-vo.
 403. Libellus exigus precum hungaricarum, nigrae pergamena etc.
 404. Pastor Ecclesiasticus; scriptus, in 4-to.
 405. Jo Nemes Váradnak Gyenge Orvoslasa, in 4-to.
 406. Tractatus Politicus Pancratii; in materia.
 407. Limitatio; et Articuli Quidam Regni Transsylvaniae, in folio.
 408. Praecepta Morum Comenii.
 409. Folium Seriei Lectionum Patakini Impressum.
 410. Theses variae, circiter 30; Par(entis) etc.
 411. Liber crassus constans ex charta pura pro commentationibus biblicis etc.; in 4-to compactus¹⁴.
 412. Thesaurus Elegantiarum Nicassii, in 8-vo, D(omini) Simonii.
 413. Grammatica et Logica Bartholini. D(omini) Simonii.
 414. Logica Rami, in 8-vo. D(omini) V(alentini) Frank¹⁵.